

JAARBOEK
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Mr. J. VAN KUYK ('s-Gravenhage),
Dr. W. F. BAX (Amsterdam),
Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht),
Dr. J. H. JONGKEES (Bussum).

XXXV 1948,
TWEEDE GEDEELTE

AMSTERDAM
UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP
1948

KORTE MEDEDEELINGEN EN BERICHTEN

Numismatiek op tentoonstellingen in 1948 — Als documentatie lijkt het gewenscht in ons *Jaarboek* een herinnering op te nemen aan de numismatiek op de belangrijkste tentoonstellingen, dit jaar in ons land naar aanleiding van verschillende herdenkingen gehouden. Dit biedt tevens gelegenheid de hierbij behorende literatuur te vermelden.

I.

In de eerste plaats worde teruggedacht aan de Herdenkingstentoonstelling in het Stedelijk Museum „Het Prinsenhof” te Delft, welke — gedragen door haar huisvesting, het gerestaureerde Agatha-klooster — den vrede van Munster herdenkend in werkelijkheid tot een tentoonstelling van den tachtigjarigen oorlog geworden was.

De penningen en munten, hier getoond als inzending van het Koninklijk Kabinet, vormden een eenigszins zelfstandig geheel, in den *Catalogus* uitvoerig beschreven en toegelicht door de directie van het Kabinet. Bovendien waren — de geheele verdere tentoonstelling door — naast andere gedenkstukken, ook de numismatische herinneringen, in hoofdzaak medailles, gesteld, voor het meerendeel afkomstig uit het Kabinet.

De vitrine met herdenkingspenningen bevatte 134 stukken, portretpenningen en verder herdenkingspenningen betreffende de belangrijkste gebeurtenissen uit den vrijheidsoorlog. — Een tweede vitrine bevatte 357 stukken: de munten van den tijd, de noodmunten en het in omloop zijnd geld, dit laatste als een reeks van, overeenkomstig het plakkaat van 1573, geklopte munten, — een reconstructie van de vondst van Lochem (1919) van ongeveer 50 munten omstreeks 1600 geborgen, — en de typen voorkomend in een Beeldenaar bij de muntordonnantie van 1622.

Van de afzonderlijk geplaatste herdenkingsstukken mogen vermeld worden: de plaquettes van prins Frederik Hendrik en Amalia van Solms door Johannes Lütma; de groote gouden medaille op den slag bij Duins door Johannes Looff; de gouden keten met portretpenning van Lodewijk XIII, vereerd aan den admiraal Tromp, alles uit het Koninklijk Kabinet, — en twee groote bronzen plaquettes van Hendrik IV en Maria de Medicis door Dupré, uit het Parijsche Cabinet des Médailles.

De tentoongestelde medailles hebben niet alleen deze hier er aan gehechte historische waarde, zij kunnen ook stof bieden tot een kunsthistorische waardeering en een beschouwing van den stijl. Deze is, in het kort, te vinden in de door de leiding van het Koninklijk Kabinet uitgegeven studie over *De penningen en het geld van den tachtigjarigen oorlog*. Daarnaast bleef plaats voor een behandeling van de penningen van deze periode naar het godsdienstig element, zooals Dr. van der Heijden voor dezen jaargang van ons *Jaarboek* heeft gegeven. En ten slotte kan men zich in menig ander opzicht over onze penningkunst bezinnen. Wat onbesproken bleef en niettemin een bespreking verdient, is de legpenning gedurende den tijd van den oorlog. Uit de rijke verzameling van het Kabinet ware deze leemte stellig aan te vullen. — Over den bekenden legpenning, geslagen naar aanleiding van de heerschende verdeeldheid en de verheffing van prins Maurits van 1590 (van Loon, I, blz. 412), verscheen een belangrijk artikel van Ds. I. Voorsteegh te 's-Gravenhage¹⁾.

De zoojuist genoemde studie wijdt verder aandacht aan het geld. De inleiding zegt te dien aanzien het volgende: „Stellig worden de munten van den tijd, de door de Overheid in deze periode geslagen stukken, besproken, — doch grooter plaats is gegeven aan beantwoording van de — zooals zij hier gezien is en behandeld wordt — nieuwe vraag welk geld (vreemd of eigen, oud of nieuw) gedurende den Opstand en den Oorlog in omloop was, door welke historische gebeurtenissen, welke internationale en economische

¹⁾ 's-Gravenhaagse Kerkbode van 31 Juli 1948.

verhoudingen de geldomloop is beheerscht. In het algemeen zijn de gedane muntvondsten en de muntboekjes van den tijd hier de hoofdbronnen van onze kennis. Geschiedenis van een ontwikkeling, door den oorlog onderbroken en na de vestiging der Republiek weder voortgezet. — Ten slotte worden de noodmunten, typisch verschijnsel van het begin van den tachtigjarigen oorlog, naar aard en karakter onderzocht" ²⁾).

Ons mede-lid Jhr. von Weiler bood voor het laatste *Jaarverslag* der Vereniging voor Penningkunst een aantrekkelijke bespreking van een aantal medailles ter herdenking van den vrede van Munster, met afbeeldingen. Wij moeten er op wijzen dat ten onrechte gezegd wordt dat het Koninklijk Penningkabinet van Lutma's beroemden penning een exemplaar in goud bezit; dit is een vergissing: in de rijksverzameling is alleen een exemplaar van zilver ³⁾).

II.

In verband met het 1900-jarig bestaan van de stad Utrecht zijn in het Centraal Museum aldaar twee tentoonstellingen georganiseerd: de eene is gewijd aan Romeinsch Nederland, de andere aan Utrecht's kunst in opkomst en bloei (650—1650). Vooral in de eerste is aan de numismatiek, aan de hand van de in ons land gedane vondsten, aandacht besteed. Van beide verschenen uitvoerige, wetenschappelijke catalogi.

Belangrijke vondsten, waaruit een reeks Romeinen is tentoongesteld, zijn: die nabij Vechten (Provinciaal Utrechtsch Genootschap ⁴⁾); die in 1933 op het Domplein te Utrecht (Centraal Museum) van een kostbare verzameling aurei uit de 1e eeuw na Chr.; ten slotte die van denarii te Feins (Friesch Museum).

²⁾ *Vrede van Munster 1648—1948. Catalogus van de Herdenkingstentoonstelling in het Stedelijk Museum „Het Prinsenhof” te Delft.*

De penningen en het geld van den tachtigjarigen oorlog, door Mr. J. van Kuyk en Drs. H. Enno van Gelder ('s-Gravenhage, Martinus Nijhoff, 1948).

³⁾ *Jaarverslag* der Vereniging voor Penningkunst te Amsterdam over 1947, blz. 8 v.

⁴⁾ Zie ook: *Revue de la Numismatique belge*, 1872, blz. 368 v.

Het Koninklijk Kabinet zond gouden munten te Voorburg en Terheide⁵⁾ gevonden; een aureus van Antoninus Pius in gouden rand, opgegraven te Cuyk; en de beroemde gouden medaillons van keizer Honorius en diens zuster, in 1715 opgegraven te Velp⁶⁾.

Op de tentoonstelling van Utrecht's kunst bevond zich Moro's bekende goudsmid uit het Mauritshuis, waarschijnlijk de medailleur Steven van Herwijck⁷⁾, en hierbij aansluitend een zestal penningen van zijn hand ter eere van Utrechtsche persoonlijkheden, van den bisschop George van Egmont; den domproost Cornelis van Mierop; van Engelken Tols, den schilder Antonie van Blocklandt en den schilder Antonius Moro zelve.

Een tentoonstelling als deze, waar — in verband met andere getuigen van Romeinsche beschaving — ook munten te zien zijn, kan de in ons land niet groote belangstelling voor klassieke numismatiek prikkelen en alles wat die belangstelling kan doen toenemen, verdient de aandacht. Men bedenke hierbij dat op de tentoonstelling slechts enkele uitgelezen of door vindplaats belangrijke stukken zijn geplaatst, doch dat Romeinsche munten ook in ons land telkens gevonden worden en hierdoor een bijzonder en aantrekkelijk verzamelobject kunnen zijn. — In het midden en in de laatste helft der vorige eeuw zijn zeer veel Romeinen uit onzen bodem te voorschijn gekomen; de eerste, in 1817 in het Koninklijk Kabinet gekomen, muntvondst was er een van Romeinen, in België uitgegraven. Maar ook thans blijft deze bron vloeien.

III.

De belangrijke tentoonstelling „Zeven eeuwen Den Haag”, door de Vereeniging „Die Haghe” in het Gemeentemuseum georganiseerd (30 Juli—26 September 1948), bood den bezoekers ook een

⁵⁾ De *Catalogus* (no. 431) stelt het te Terheide gevonden stuk ten onrechte op naam van Septimius Severus; het is van Victorinus (zie: J. van Kuyk, *Geschiedenis van het Koninklijk Kabinet*, blz. 25—6).

⁶⁾ Zie ook: *Catalogus van de Numismatische Tentoonstelling Amsterdam 1946*, blz. 23 v.

⁷⁾ H. E. van Gelder in: *Nederlandsch Kunsthistorisch Jaarboek*, 1947, blz. 47 v.; L. C. J. Frerichs, *Antonio Moro* (Palet-serie), blz. 54 v.

rijke afdeeling penningen, samengebracht uit het Koninklijk Penningkabinet en het Gemeentemuseum, te zamen 200 nummers. Zulks in 5 afdeelingen: penningen betreffende Den Haag en Haagsche gebeurtenissen (de oudste herdenkt het planten van den eersten Meiboom vóór het Stadhoudelijk Kwartier, in 1635); de stadhoudelijke familie, welke sedert de verheffing van Willem IV tot erfstadhouder in Den Haag een vorstelijken staat voerde; — vroedschapspenningen; — gildepenningen en buurtpenningen. Deze buurtpenningen zijn evenals de lange reeks penningen betreffende het overlijden van Haagsche predikanten een typisch Haagsch verschijnsel. De inleiding betreffende de penningen, in den *Catalogus* opgenomen, van de hand van H. Enno van Gelder, vermeldt hieromtrent het volgende: Als vele andere steden kent Den Haag gildepenningen, die werden rondgebracht om de broeders voor bijeenkomsten van het gilde op te roepen. De reeks is echter opvallend arm, aangezien de gilden in de stad slechts een geringe rol speelden en een belangrijk deel van hun functies aan de „buurten” ten deel gevallen is. De buurten, die in den loop van de 17e eeuw, toen de snelle ontwikkeling van Den Haag een organisatie mogelijk maakte, definitieven vorm verkregen, hadden een bestuur, dat de belangen van de buurtgenooten behartigde; zij hielden op gezette tijden bijeenkomsten, dikwijls met een feestelijken maaltijd, en bezorgden de begrafeningen van de buurtbewoners. Hiervoor werden de bureu opgeroepen door het uitreiken van een buurtpenning. Zulke buurtpenningen, vervaardigd tusschen 1637 en 1778, zijn bekend van ruim de helft van de meer dan 70 buurten, welke de stad tegen het einde van de 18e eeuw telde. Op de tentoonstelling zijn 47 stuks uitgelegd, alle van koper. Daarnaast slechts 16 gildepenningen.

J. v. K.

* * *

Oostenrijksche numismatiek — August Loehr, *Oesterreichische Geldgeschichte* (Wien 1946) biedt een overzicht van de geldgeschiedenis, welke aanvankelijk een muntgeschiedenis is, ten slotte

een ontwikkeling te zien geeft waarbij het metalen geld, de munt, meer en meer op den achtergrond komt. In den aanvang staat de betaling van het losgeld voor den uit het Heilige Land terugkeerenden en nabij Weenen gevangen genomen Engelschen Koning Richard Leeuwenhart (einde 12e eeuw). Door de ontvangst van dit — naar de bestaande verhoudingen en voor den tijd — zeer groote bedrag kon Oostenrijk een muntwezen tot ontwikkeling brengen. In de 13e eeuw werd, na eenige minder belangrijke voorloopers, de Weensche penning geschapen, die in vele typen bekend, ook buiten het land zelf een gangbare munt geworden is. De gelding werd langzamerhand doorbroken door gouden munten, uit den vreemde overgenomen (waarvan ducaat en goudgulden levenskrachtig bleken). In de 16e eeuw ontstaat de zilveren daalder en de hierop volgende eeuwen worden ons geschetst als, historisch, de periode van de „munt” in dezen zin, dat — hoewel het crediet aanving het geldwezen te beïnvloeden — de munt nog steeds bleef „die Verkörperung des Geldes”. Bepaalde muntsoorten hebben hierbij een rol gespeeld, zoo de Maria-Theresia-daalder welke tot in den nieuwen tijd in het Oosten gebruikt werd. — Het werk (89 blz.) is van de noodzakelijke illustraties voorzien.

Ter aankondiging is ontvangen: Eduard Holzmaier, *Münzkunst in Oesterreich* (Wien, Kunstverlag Wolfrum 1948), waarin de munt als „kunstwerk” behandeld wordt. De bracteaten-kunst is aan Oostenrijk vrijwel ongemerkt voorbijgegaan; ook de Gothiek, welke in Frankrijk, Engeland en de Nederlanden schoone stukken bracht, is hier voor de munt zonder veel invloed gebleven. In Oostenrijk ontstaan, wat zeer de aandacht verdient, de groote zilverstukken: de daalders. De lange reeks daalders van de Habsburgers tot het einde der Monarchie vormt een iconografisch merkwaardige portretreeks. Vooral de 18e eeuw is een glanstijd. — Een 48-tal zeer goede afbeeldingen, in vergrooten vorm, zijn aan deze goed geschreven en goed uitgevoerde studie toegevoegd.

J. v. K.

* * *

Literatuur over antieke numismatiek — De conservator van het Parijsche Penningkabinet heeft in de reeks „*Que sais-je?*” een deeltje gepubliceerd over de antieke munten: J. Babelon, *La numismatique antique*, Parijs 1944. Een aardig boekje, dat den gebruikelijken weg volgt en niet veel origineele gezichtspunten bevat. De illustratie is onvoldoende.

De jongste tak van de *Sylloge Nummorum Graecorum* — die welke een catalogus geeft van het Kopenhaagse penningkabinet — ontwikkelt zich voorspoedig: sinds 1941 zijn reeds 28 afleveringen verschenen, die de publicatie tot Lydië hebben gebracht; dit werk vormt een thans reeds bijna onmisbaar hulpmiddel bij het determineeren van Grieksche munten. De oudste tak, de Engelsche, heeft niet dezelfde groei-kracht: in de laatste jaren verschenen slechts twee afleveringen van deel IV: *Fitzwilliam Museum* (Cambridge); *Leake and General Collections* (1945 en 1947). De derde verzameling van het museum heeft reeds een modernen catalogus: S. W. Grose, *Catalogue of the McClean Coll. of Greek Coins*, Cambridge 1923—1929, 3 deelen.

Met onze kennis van de munttechniek in de Oudheid groeit ook het vermogen van den vervalscher om antieke munten na te maken. Tegenwoordig zijn er vervalschingen die de beste kenners om den tuin leiden; en, omgekeerd, gebeurt het, dat men langen tijd argwanend blijft staan tegenover munten die tenslotte volkomen authentiek blijken te zijn. Een bekend numismaat beeldt nog steeds met voorliefde een Atheenschen dekdrachme af, waarvan de maker nog leeft. Het heeft anderzijds een dertig jaar geduurd, vóór het Britsch Museum, als laatste, de echtheid van de Egyptische goudstukken met een springend paard erkende, en weinig jaren geleden heeft Gaebler oorlog gevoerd tegen groote groepen van Macedonische munten, waarvan de echtheid bewijsbaar is. Het is vooral met het oog op deze hyperkritiek van Gaebler, dat de Marseillaansche munthandelaar O. Ravel een in 1933 gepubliceerd artikel heeft bewerkt en in boekvorm uitgegeven (*Numismatique grecque. Falsifications: Moyens pour les reconnaître*, Londen 1946).

Zijn raadgevingen — vooral voor de praktijk bestemd — zijn verstandig, maar zullen ons zeker niet voor verdere dwalingen hoeden.

Op instigatie van K. Lehmann Hartleben te New York zijn enkele studies ontstaan over afbeeldingen van gebouwen op Grieksche en Romeinsche munten (D. F. Brown, *Temples of Rome as Coin Types*, 1940, en B. L. Trell, *The Temple of Artemis at Ephesus*, 1945, beide in de reeks *Num. Notes and Monographs*, nos. 90 en 107). Thans is een werk verschenen over afbeeldingen van beeldhouwwerken op Zuid-Italische munten: Ph. Williams Lehmann, *Statues on Coins of Southern Italy and Sicily in the Classical Period*, New York 1946. De schrijfster meent in ten minste tien gevallen te kunnen aantonen, dat reeds in klassieken tijd afbeeldingen van beroemde sculpturen op de munten werden geplaatst. Haar studie is grondig en ook wel voorzichtig, ofschoon zij te weinig aandacht schenkt aan de vraag in hoeverre de bedoelde typen gemeen goed waren. Een werk, dat tot vruchtbare gedachtenwisseling aanleiding kan geven.

Een zonderlinge verschijning in deze arme wereld is het weelderig uitgevoerde werk van G. E. Rizzo, *Monete Greche della Sicilia*, Rome 1946, waarvan het eerste deel (tekst en platenatlas) reeds f 200,— kost. Zeer uitvoerig wordt hierin een catalogus gegeven van de uit artistiek oogpunt belangrijkste munten van Zuid-Italië en Sicilië, rijkelijk verlicht met voortreffelijke afbeeldingen. Het materiaal uit de Italiaansche verzamelingen — ten behoeve van dit werk jarenlang geblokkeerd voor andere onderzoekers — heeft verscheidene belangrijke ontdekkingen opgeleverd. Rizzo heeft zijn beruchte theorieën gelukkig wat gematigd; zijn polemieek is giftig als steeds.

Het werk van H. A. Cahn, *Die Münzen der sizilischen Stadt Naxos (Basler Studien zur Kunstgeschichte II)*, Bazel 1944, is reeds vier jaar oud, maar belangrijk genoeg om nog vermeld te worden. De activiteit van Naxos beslaat de tweede helft van de 6e en de geheele 5e eeuw, met een hiaat van 490 tot 461, toen het stadje door Syracuse onderdrukt en ontvolkt werd. De munten

zijn opmerkelijk mooi, die van 461 behooren tot de beroemdste Grieksche stukken. Dit rijke materiaal is door Cahn voortreffelijk behandeld: volledige catalogus van de bestaande exemplaren, die door stempelkoppeling in chronologische volgorde zijn gerangschikt, verder hoofdstukken over geschiedenis, monetaire kwesties, typen, vervalschingen en kunstgeschiedenis (dit is zwak), verduidelijkt door vele tabellen en statistieken. Dit boek kan als model gelden voor dergelijke studies. Stempels R 82 en R 84 zijn identiek.

Een moeilijk en interessant gebied is nog steeds dat van de antieke Joodsche munten. A. Reifenberg heeft hierover een goed en helder overzicht gegeven in zijn *Ancient Jewish Coins*, 2e druk, Jeruzalem 1947. Hierin zijn verwerkt de vele onderzoekingen die de schrijver in den laatsten tijd heeft gepubliceerd; zijn conclusies zullen echter niet steeds aanvaardbaar blijken. De catalogus van 207 nummers, dien hij aan zijn overzicht toevoegt, bevat verscheidene nog onbekende munten; de beschrijvingen zijn evenwel onvoldoende, een gebrek dat door de afbeeldingen op de 16 platen slechts ten deele wordt vergoed. — Een aanvulling op het boek van Reifenberg geeft P. Romanoff, *Jewish Symbols on Ancient Jewish Coins*, Philadelphia 1944. Het houdt zich bezig met de verklaring van de symbolen (meestal cultusvoorwerpen) op de munten van de opstanden, en is meer van godsdiensthistorische dan van numismatische beteekenis.

Het werk van B. Mitrea, *Penetrazione commerciale e circolazione monetaria nella Dacia prima della Conquista*, Rome 1945, dat ook verschenen is in de *Ephemeris Dacoromana X*, zou, hoe belangrijk ook op zichzelf, voor ons niet van beteekenis zijn, indien het niet toonde, wat men door bestudeering van vondsten van antieke munten kan bereiken. Roemenië beschikt over een rijk materiaal: een 450 muntvondsten van vóór 107 na Chr. Achtereenvolgens worden de verschillende groepen van veel in Roemenië ingevoerde Grieksche en Romeinsche munten behandeld (Cyzicus, Macedonië enz.) en de lokale navolgingen hiervan. Tenslotte wordt een beeld gegeven van de muntcirculatie in het voor-Romeinsche Dacië, en van den hieruit blijkenen toestand van verkeer en handel. Voor

ons land, waar men met het verzamelen van het materiaal zelfs nog niet begonnen is, blijft een dergelijk werk als dat van Mitrea een — voorloopig nog onbereikbaar — doel.

De officieele munten van het Romeinsche Rijk, en vooral die welke te Rome zijn geslagen, hebben lang de volle aandacht van de numismaten getrokken. Hiernaast zijn de „provinciale” munten verwaarloosd. Het is daarom een verdienste van M. Grant, dat hij deze stukken voorwerp van studie heeft gemaakt, voorloopig voor zoover het betreft den tijd van den Burgeroorlog en de regeering van Augustus: *From Imperium to Auctoritas: A historical study of Aes coinage in the Roman Empire*, Cambridge 1946. De schrijver verzamelt ruim 1000 verschillende munten, die grotendeels onbekend waren of nauwelijks bestudeerd. Met bewonderenswaardigen ijver en groote scherpzinnigheid tracht schrijver alle raadselen op te lossen; het meest overtuigend is wel zijn verklaring van de letters CA op vele Oostersche munten als *Caesaris auctoritate*. De hoofdverdiensite blijft evenwel de enorme massa gegevens die Grant aan numismaten en historici aanbiedt. Voor praktisch gebruik zijn de beschrijvingen der munten onvoldoende; de illustratie, hoewel goed, is niet volledig.

Onder de bronzen Romeinsche munten die wij in ons land aantreffen bevinden zich vele met contramerken; zij dateeren uit den tijd van Augustus tot Nero. Te Vindonissa (Windisch in Zwitserland) zijn niet minder dan 3000 stukken uit deze periode gevonden, waarvan 900 gecontramerkeerde. Dit rijke materiaal is door M. Grünwald zorgvuldig gecatalogiseerd en bestudeerd in zijn werk: *Die römischen Bronze- und Kupfermünzen mit Schlagmarken im Legionslager Vindonissa (Veröffentlichungen der Gesellschaft Pro Vindonissa II)*, Basel 1946. Van belang is, dat vele munten tweemaal gecontramerkeerd zijn, en dat soms zelfs drie stempels over elkaar heen zijn geplaatst. Dit kan belangrijke aanwijzingen omtrent beteekenis en doel van de merken geven. Uit het voorkomen van een stempel van Augustus over een van Tiberius als keizer kan men opmaken, dat in 6 v. Chr. Tiberius door opstandelingen reeds tot keizer was uitgeroepen. De overige conclusies

van den schrijver dient men echter met groote reserve te behandelen.

Het werk van L. C. West en A. C. Johnson, *Currency in Roman and Byzantine Egypt*, Princeton en Oxford 1944, is gemengd papyrologisch en numismatisch van aard: uit beide bronnen worden gegevens geput om een aantal ingewikkelde kwesties op monetair gebied op te helderen. Met bewondering, hoewel niet altijd met instemming, ziet men, hoe de schrijvers deze uiterst moeilijke materie behandelen. In de *Bibliotheca Orientalis* zal een recensie verschijnen.

J. H. J.

* * *

Herbert A. Cahn, *Monnaies Grécques Archaïques* (Bâle, Editions Amerbach, 1947).

Zeer lezenswaardig, zoowel voor vakman als liefhebber, is een boekje van H. A. Cahn over archaische Grieksche munten, in Fransche en in Duitsche versie te Bazel uitgegeven. Na eenige korte en kernachtige woorden over historischen achtergrond en over techniek beschrijft de auteur ons in warme bewoordingen de artistieke ontwikkeling en verdiensten van de Grieksche munt in de 7de en 6de eeuw vóór Chr. Met nadruk wijst hij er op, dat het hier een geheel zelfstandige kunstuiting betreft, die eigen wetten volgt, onafhankelijk van de groote kunst. De tekst dient slechts ter inleiding van de platen, een 70-tal vergrootingen van voortreffelijke fotografieën; hoewel zeer suggestief, zijn zij scherp en duidelijk, vrij van alle valsche romantiek, die zoo menig plaatwerk heden ten dage ontsiert. Een beredeneerde bibliografie, een lijst der illustraties met nadere bijzonderheden en een landkaartje completeeren dit aantrekkelijk en leerzaam boekje.

ZADOKS—JOSEPHUS JITTA.

Sir John Craig, *Newton at the Mint* (Cambridge, University Press, 1946).

Een lezenswaardig boek (128 blz.) over den grooten Newton in geheel onbekend kled. — Newton werd in 1696 „warden” en in

1699 „master” van de Munt, functie welke hij tot zijn dood in 1727 bleef vervullen. Zijn rol wordt uit de archieven geteekend, wat een belangwekkend beeld geeft van de Engelsche verhoudingen in den aanvang der achttiende eeuw. In 1718 had — naar Newton's handschriften — een groote export van goud naar ons land plaats.

J. v. K.

* * *

Ankers vervaardigd uit Prinsenduiten — Op 12 April 1786 tekent G. J. van Hardenbroek in zijn dagboek aan, dat Mr. H. J. Witte Tullingh, fiscaal bij de Raad van Brabant in Den Haag, hem vertelde „Dat men jegenswoordig al tot een gulden gaf voor een duit, A^o 1766 in Overijssel geslagen, waerop 't gemeen wilde dat het hoofd van de Prins onderaen afgedrukt was, dan 't gunt andere meenden maer een bijgevoegt figuur te wesen ofte het hoofd van de muntmeester self. Dan dat 't seker was, dat er van duiten thans geslagen wierden klijne ankers, met de letters P.V.O. daer boven, die gedragen konde worden, hebbende de generael-majoor Vink er selfs een van”¹⁾).

Zowel deze zg. Prinsenduiten als de hieruit gesneden ankertjes zijn genoegzaam bekend. Er is geen reden om te twijfelen, dat inderdaad de jonge Prins werd voorgesteld door het kopje in een krans op de keerzijde van de Overijselsche duiten van 1766, het jaar waarin Willem V meerderjarig werd en zijn ambten aanvaardde. Uit de mededeling van van Hardenbroek kan opgemaakt worden, dat Jacob Scheltema gelijk had, toen hij in 1832 schreef — wellicht op grond van mondelinge overlevering— dat de Prinsenduiten aanvankelijk onopgemerkt bleven, doch eerst de aandacht trokken in de dagen van felle partijstrijd tusschen Patriotten en Prinsgezinden²⁾. Alle mogelijke draagtekens speelden immers in deze strijd een grote rol, en vooral sedert de Staten van Holland het dragen van oranje verboden hadden en aan dit verbod streng

¹⁾ *Gedenkschriften van G. J. van Hardenbroek*, VI (*Werken Hist. Genootschap*, 3e serie no. 40), blz. 219.

²⁾ J. Scheltema, *Geschied- en Letterkundig Mengelwerk*, deel V, 2e stuk (Amsterdam 1832), blz. 56.

de hand werd gehouden³⁾), zochten de aanhangers van de Prins naar min of meer heimelijke kentekenen van hun Oranje-gezindheid. Toen zullen de Prinsenduiten, die tegelijk Oranje-insigne en onschuldig betaalmiddel waren, opgang gemaakt hebben: er bestaan niet alleen koperen exemplaren, maar ook verzilverde en vergulde, soms zelfs van een versierd oog voorzien.

In het voorjaar van 1786, toen van Hardenbroek zijn aantekening neerschreef, was de spanning hoog opgelopen: op 17 Maart had het bekende incident plaats, waarbij de koets van twee Statenleden, die door de Stadhouderspoort wilden rijden, werd gemolesteerd. In die dagen is men blijkbaar op de gedachte gekomen van Prinsenduiten door uitzaging een duidelijker kenteken te maken, evenals dit in de laatste oorlog gebeurd is met onze koperen en zilveren munten. De zo vervaardigde ankertjes dragen gewoonlijk het jaartal van de oorspronkelijke duit, 1766, maar het bestaan van verschillende exemplaren, waarop het jaartal 1787 gegraveerd is⁴⁾, wijst er op, dat ze eerst in de Patriottentijd gemaakt zijn: de opmerking van van Hardenbroek bevestigt dit volledig. Behalve ankertjes werden van duiten ook wapentjes van de Prins⁵⁾ en schopjes vervaardigd: van de laatste draagt één type ook het jaartal 1786⁶⁾).

Ten slotte moge nog vermeld worden, dat ook de tegenpartij zich in het gebruiken van de Prinsenduiten als propaganda-middel niet onbetuigd liet: op een exemplaar in het Penningkabinet is boven het hoofd van de Prins een galg ingekrast.

H. E. v. G.

Gouden jeton van 1604 — Onder de jetons en in de lange reeksen van deze stukken zijn *gouden* exemplaren zeer zeldzaam. Hierom moge vermeld worden dat kortgeleden een fraaie gouden jeton in veiling kwam (Auctie van Stockum's Antiquariaat, 's-Gra-

³⁾ P. Geyl, *De Patriottenbeweging 1780—1787* (Amsterdam 1947), blz. 90 v.

⁴⁾ *Vervolg op van Loon*, no. 739; Dirks, *Penningkundig Repertorium*, no. 2216; *Revue belge de Numismatique*, 1876, blz. 178.

⁵⁾ Kon. Penningkabinet, *Catalogus Gedenkpenningen*, no. 3151 met afb.

⁶⁾ *Vervolg op van Loon*, no. 742.

venhage, 14 Juli 1948, no. 4); verworven door ons medelid Mr. Koch.

Het is een door Zeeland voor de Rekenkamer geslagen jeton van 1604, op de Vz. een afbeelding van Sluis (herinnering aan het innemen van de stad door prins Maurits) met omschrift:

TRAXIT · DVXIT · DEDIT · 1604, — op de Kz. het wapen van Zeeland met het muntteken van Middelburg en het omschrift: BEATVS · POPVLVS · CIVVS · ADIVTOR · DEVS; om het wapen: CALC(uli) · CAM(erae) · RAT(ionum) · OR(dinum) · ZEL(andiae). —

Zie: van Loon, II, blz. 12, 6; Dugniolle, *Le Jeton Historique*, no. 3579. J. v. K.

* * *

Inhuldigingspenning Gouv.-Generaal de la Parra (1763) — Over dezen penning een artikel door Dr. A. N. J. Th. à Th. van der Hoop in: *Tijdschrift voor Indische Taal-, Land- en Volkenkunde*, LXXXII (1948), blz. 330 v., met afbeelding.

Zie: *Vervolg van Loon*, V, no. 369. J. v. K.

* * *

The Engraver of the Medal on the Encampment of the Dutch Army near Breda in 1732 — In the first part of the so-called Continuation of Van Loon¹⁾ we find on page 64 under number LXI a medal which is described as follows:

Obverse: The symbolic figure of the Netherlands sitting within a fence, wearing a ship's crown and leaning on an anchor, to her

¹⁾ *Beschrijving van Nederlandsche Historie-Penningen, ten vervolge op het Werk van Mr. Gerard van Loon* (Amsterdam 1821).

right the lion with seven arrows; also to her right Mars with drawn sword, a drum and flags at his feet; to her left Mercurius with his wand, some merchants' goods beside him and behind him a ship being unloaded; the two gods holding a hat of liberty over the Netherlands.

Around: MARTE ASSERTA, MERCURIO CONSERVATA (through Mars liberated, through Mercurius preserved).

In exergue: RESP(ublica) · FOED(erati) · BELG(ii) · DEO CVRAE CORDIQVE (the wellbeing of the United Netherlands is in God's heart and care).

On the side the name of the engraver w. (Wys).

Reverse: The goddess of war in full armor walking towards the left and holding a javelin in her right hand, as if she were going to throw it; in the background cavalry and infantry carrying on war exercises in the field.

Above: NE TORPEAT (that it may not become sluggish).

In exergue: EXERC(itatio) · MILIT(aris) · BATAV(orum) · AD BREDAM M(ense) · SEPT(embri) · MDCCXXII (exercises of the Dutch army near Breda in September 1732).

The continuator of Van Loon thus ascribes this medal to „Wys”, a Dutch engraver of the first half of the XVIIIth century named Willem de Wijs of whom comparatively little is known and whose work is of inferior quality²). Forrer actually lists this medal

among the works of de Wijs³⁾), while the Catalogue of Dutch historical medals is more careful and merely states „by W.”⁴⁾).

Indeed, while this medal is hardly a masterpiece it is certainly not of inferior workmanship, and if its signature is checked against that of the other medals listed by Forrer as engraved by de Wijs it becomes at once apparent that it is the only one that is signed merely „W.”. Three are signed D. Wys, two De Wys, one W.D.⁵⁾ and two (on the silver wedding of Aegydius van Bempden and on the golden wedding of Cornelis Spiering) are not signed at all and ascribed to de Wijs merely on the strength of documentary evidence⁶⁾).

And, in fact, the medal under discussion is not by de Wijs at all, but by Peter Paul Werner, the well known Nuremberg engraver who lived from 1689 to 1771. The evidence can be found in a book entitled *Das Lauffer'sche Medaillencabinett* published at Nuremberg in 1742, where this medal appears on p. 142. This book, as is explained in its foreword, is not the description of a collection of medals but rather of a collection of dies which were then in the possession of the Lauffer establishment and from which medals could be struck on order in either bronze, silver, or gold. In the same foreword Lauffer enumerates the artists who have engraved these dies and they are the following: Philipp Heinrich Müller, Georg Hautsch, Georg Wilhelm Vestner, Peter Paul Werner, and Johann Leonhard Oexlein. The only one of these whom the signature W. fits is Peter Paul Werner who used this signature frequently on others of his numerous works, and thus there can be no doubt that the medal on the encampment of the Dutch army near Breda has been engraved by Peter Paul Werner.

HERBERT J. ERLANGER.

²⁾ *Historical Dictionary of Medallists*, vol. VI, pp. 687, 498f.

³⁾ *L.c.* p. 499.

⁴⁾ *Catalogus der Nederlandsche en op Nederland betrekking hebbende Gedenkpenningen (Kon. Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen)*, II, p. 64.

⁵⁾ This signature is given by Forrer; D. W. by the *Catalogus* (no. 2330), but the illustration in the *Continuation of Van Loon* shows no signature whatever.

⁶⁾ *Revue belge de Numismatique* 1878, pp. 119, 122, pl. VIII, 29; IX, 30.